

Boune anêye !
...et totes sôres di bouneurs

Li Rantoele

IVIER 2018-19 - L'88

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteau - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abounmint po èn an éndjôlike 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Ardene, la k' i s'prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale,* evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidêye à pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô e sistinme Feller.

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele

Abounmint

Houte di l' abounmint classike so papî, vos vos ploz eto abouner éndjolicmint. C' est 5 uros l' an, a-z evoyî sol conte del gazete. Po 15 uros, vos avoz eto l' papî.

Vos rçuvroz ene hârdêye (loyén) po-z aberweter li minme fitchî ki l' ci k' est imprimé. Sovint, i rexhe on gros moes divant l' evoyaedje pal posse.

I vos fârè co emiler a Lucyin Mahin (lucyin53@gmail.com) ki vos avoz payî èn abounmint éndjolic, et insi acertiner veste adresse d' emilreye.

sont metous dizo licince GNFU. Si polèt i esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » sont sous licence de libre utilisation GNFU.

Èn rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvain); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et où à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, où à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest. endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerêjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (2000).

Di traze a catoize

Novea live e walon

Letes di guere d' on piyote (Kriegslètes d'on piyote) da Pierre Lazard. Li scrijheu mådjene des letes d' on sôdârd bedje di l' Izer a ses parints. Les paskeyes shonnèt rashîtes so des documints istorikes. Avou l' abounmint des Cayés Walons u a dmander a leu penleuse, Christine Decock chrisax_cg@hotmail.com

Bates di scrijhaedjes

Les **pris del Kiminâlté Walonreye-Brussele** po 2019 seront

1. ene ouve di belès-letes di prôze, nén eplaidêye divant l' 31 di decimbe 2015

2. ene ouve odio, vizuwele u odiovizuwele nén eplaidêye divant l' 31 di decimbe 2016

Tchaeke pris vât 2500 €.

A-z evoyî a 6 egzimplaires divant l' 31 di decimbe 2018 a Alix Dassargues, 44 Bolvârd Yopôl II, 1080 Brussele.

Racsegnes : alix.dassargues@cfwb.be; 02 413 21 14.

Pris do prumî scrijhaedje e walon

Po ene djin ki n' a mây sicrît e walon, on lyi dmande on court tecse di belès-letes, nén rcopyî so ôte tchoi, et nén eplaidî ni so papî, ni sol Daegntoele. Li scrijheu(se) divrè ossu forni on ratournaedje e francès.

A-z evoyî pa mailete a alix.dassargues@cfwb.be u so papî a 6 egzimplaires, todi divant l' 31 di decimbe al minme adresse ki droci âdzeu.

Ratacaedje

Oufti ! Co ene grande prumire !

A l' emission « Walonou » (Walons, nozôtes ?) [Wallons nous ?] do moes d' nôvimbe, gn a yeu ene bate di dvizes pâr e walon so l' avni d' nosse lingaedje. Avou, so les seletes des respondeus, deus gros colés, Michel Francard et Jean-Luc Fauconnier.

Fât dire ki, dins l' istwere di l' emission, c' est nén l' prumî còp ki ces djins la si rtrovèt sol platea. Dedja do tins da Jean-Claude Balthazar (anêyes 2000), il estént sovint priyîs. Ene des grandès diferinces, c' est ki Baltazâr, portant on fel walon-câzant (i fjhéut viziter Lidje e walon) di-mandéve ses kesses... e francès. Faleut esse des bouxhe-tot-djus (come Pablo Sarachaga et mi a ene emission di dviè 2003) po oizeur responde e walon, dabôrd ki les grands tchîfs do sistinme (ci djoû la, Paul Lefin et... Jean-Luc Fauconnier si djel tén bén) flamentént dins l' lingaedje da Moliere.

Portant, dispu l' raploû d' Mârcinele (la k' UCW rinda oficir si ovraedje sol rifondou) et l' papî Ltchanteu di 1996 (ki l' ome î rashonne on « front unike anti-rfondaedje »), gn a yeu des tones et des ratones d' aiwe k' ont passé dizo l' pont d' Djambe ey eco dzo l' pont ds Atches.

Djonne prezinteus

Nos fât dire eto ki, dispu l' arivêye des noveas prezinteus, Louwisse et Romin, c' est l' lingaedje Defrexheu k' a wangnî l' lûte di povwer dins l' boke des deus gaztîs dmandeus. Portant, ci n' est nén totes rôzes et totes violetes por zels. Schoûtans Romin Bierdjî so èn emile. I m' î respond ki dj' l' aveu compliminté po s' long rapoirtaedje so Couvén, la k' i djâze, sapinse a mi, a « grandès aiwêyes » [en flux continu] :

« Ké noveles? Ça m' fwait plaijhi d' awè d' vos noveles. Merci po les complimints. Dij saye di fé di m' mî mins vos l' savoz mia k' mi, ci n' est nén todi âjhey po on djonne di câzer

walon âdjourdu. I gn a nén co les structureus po nos aspaler. Kécfeve k' on djoû...

Dj' a transferé vosse maillete a Louise. Djî wadje ki ça lyî frè co pus plaijhi. Les djins n' sont nin todi foirt amistâves avou s' walon. »

Si Louwisse et Romin fwaîynut des flotchtes di croejhete dins leu walon, ké rcâzeu u rdjâzeuse di leu-n âdje n' è fwait i·ele pont ? Les critiqueus, zels, ont i des efants u des ptits-efants ki sârént dvizer insi dvant on micro ey ene fimrece po passer dins l' posse ? C' est todi âjhey di raloukî l' bouxhe k' est dins l' ouy do vijhén sins vey li sômî d' 25 so 25 k' est dins l' sinne !

Come âs ACEC ?

C' est Romin ki dmande platezak âs platurlins [invités sur le plateau] çou k' i pinsnut do rfondou come voye po scharper l' walon.

Sol pî sol tchamp, Djan-Luk va rvanter l' idêye ki l' kesse do scrijhaedje do walon a trovê ene rexhowe [solution] « définitive » avou l' sistinme Feller.

Li câzaedje pout candjî, dit-st i, mins naturelment, come âs ACEC dintins. Gn aveut la toplin des ovrîs ki dvizént walon. Les cis d' après Courcele ki djhént « ène mangn, in pangn, dimangn » ont cminci a pârler come a Tchâlerwè et dire « ène mwin, in pwin, dimwin ». Ça fwait : gn a on coyiné [koi-nè] naturel k' a sourdou do pârler del trope d' ovreus. C' est çoula k' i fât cachî après pol walon did dimwin.

Mins, recasse-t i tossu vite Romin, kimint vloz vs ki les djonne rifjhexhe on cmon lingaedje tot djâzant inte di zels ? Mi, metans, dji câze ene miete walon cial avou Louwisse, mins ôtmint, gn a pus

nouk di noste âdje po bate copene avou lu·leye.

Francard amoenne di l' aiwe e s' molén. On n' a pus l' tins, dit-st i di ratinde di cisse façon la come on rawârdéve li Messéye. A l' eure d' enute, i fât esse pus voltrûle avou les mancîs lingaedjes. Et gn a k' ene sitraegne politike linwistike ki lzès pout co scharper. Adon, voye non voye, li scrijhaedje doet esse normâlijhi. Motoit, po cminci, avou on « rfondou walon » po tchaeker des coines do payis. Dj' ô bén, on scrît « coyiné » décidé pa ene sakî u ene institucion.

AGG dit l' sinne

André G. Gauditiaubois a rwaitî eto l' emission. Et s' n' est i nén tinre avou l' avuzion Fâcnî.

« Dispu k' çoula (li rfondou) egzistêye (pus d' 20 ans), Fauconnier n' a nén co compris k' li rfondou n' esteut nén-z on pârlaedje, on sprecaedje, on dvizaedje, on djâzaedje – et vos nd âroz – mins on scrijhaedje unike po les coyinés di tote li Walonreye.

Po l' coyiné naturel des A.C.E.C, i ragadele. Çoula n' egzistêye nén. Èm grandpère a stî gâre (ouxhî) a Dulait, èm pa a bouté rola come monteus-sôdeu, et il ont todi eployî l' coyiné do Pa-la-hôt des Dârmêtîs ! [habitants de Damprémy-haut] ».

Et nos rmimbrer çouci. Tins do Grand Pris del tchanson e walon 1989, il aveut tapé ene divize avou Lorint Hendschel et zels vini â tuzer çouci : fât nén scrire les sons do walon, mins les foninmes [phonèmes], a môde d' ideyogrames do lingaedje, ki tchaekonk ricnoxhreit, cwè k' fouxhe si prôpe prononçaedje.

Lucyin Mahin, li 9 di decimbe 2018.

Eternâcionâ / Istwere / Beldjike

Loumoumba et mi

Après l' coferince di Berlin di 1885, Yopôl II esteut e Congo come divins s' corti (c' esteut come on Bén-fond da sinne). E moes d' awousse 1908, i l' ridene al Beldjike avou on contrat d' colnijhaedje [charte coloniale] ki rote disk' à 30 di djun 1960.

E 1951, mi ome, k' est ârtchiteke et djeyomete, est egadjî po fé ene voye di tchmin d' fier ladrî (di Cabalo a Camina).

Nosse vicâre

Todi e fén mitan do payis, nos doirméns dins des toeteas, nozôtes et nos efants k' avént vnou à monde so ces etrevéns la. Et dabôrd, ki djouwént tote li djournêye avou les ptits Congolès. Ça fwait ki nos esténs foirt camaerâdes avou les djins d' vaila, et foirt curieus so leus vicaedjes et leus dujhances [coutumes]. Et todi presses a s' etraidî.

Adon-pwis, cwand l' lene fourrit tote fwaite, nos dmorîs dins des posses di campagne et dins des pitès veyes. Drola, adon, les Uropeyins et les Congolais viként tchaeke di s' costé. Mins les Congolès cmincênt a-z ocuper des posses di responsâvité et dji veyeu Bén k' i s' vôrênt Bénrade dislaxhî do djeu colniâ. Dedja e 1946-47, Casavubu, pâr divant Patrice Lumumba, aveut dmandé oficirmint l' indepindance. E 1955, Van Bilsen, on professeur, est dacoird, mins sapinse a lu, i fâreut Bén trinte ans po-z aprester l' payis a viker tot seu. E 1956, les studiants congolès eplaidnut èn afitcha [manifeste] po dmander eto l' indepindance.

Les 300 Congolès vinous viziter l' espôzucion d' Brussele e 1958 ont dmoré reyusses tot veyant des blancs ki schovênt les rotoes [allées, trottoirs], k' estênt gârçons d' café u... ki bribênt avâ les voyes. I n' estênt don nén d' ene raece dizeutrinne, come ça nd aveut l' air e l' Afrike. Çoula refoircixha l' sintimint ki les Congolès pôrênt Bén fé tot seus.

Loumoumba mousse e djeu d' beyes

Patrice Lumumba aveut veyou l' djoû e 1925 dins l' Cassay. Il aveut stî a scole dins les missions bedjes, la k' il esteut cnoxhou come on grand lijheu. E moes d' octôbe 1958, i va askepyî on novea pârte politike, li MNC (Mouvment Nâcionâ Congolès).

C' esteut on pirlodjeu [harangueur de foules] djamây parey. Mins on fel ritourne d' cazake. Insi, tins d' on voyaedje di studes el Beldjike diviè 1955-56, il aveut vanté Yopôl II. Mins lyi taper l' hate diré [dès que] k' i rariva à Congo.

Si spitch do 30 di djun

Po les fiesses do dislaxhaedje e 1960, après li rwè Bâdwin et Cazavoubou, li prezidint tot tchôd modou, Loumoumba prinda l' cratchoe sins î esse rawârdé.

Si câzaedje ni va fok rimibrer ki les noers moumints do trevén do Congo da Yopôl II.¹ I roveye tot çou k' a stî fwait eshonne avou les Bedjes : les scoles, les ospitâs, les voyes et les tchmins d' fier, les eploc-taedjes [vaccinations], les plantisses di totes sôres, les fosses âs minrês, et hay vos nd âroz. Si dierinne fråze fourrit « Tertos eshonne, mes frés, nos alans ataker ene novele lûte, ki va moenner nosse payis al grandeur ey al ritchesse. »

NMS (Note do Mwaisse Sicrijheu): Les Inglès, ki n' avént mây accepté d' esse meskeyous do Congo - ki Stanley lezî aveut vlou dné mins k' il avént rfuzé - avént fwait cori des chifes teribes sol « peupe-sipata (djenocide) » da Yopôl II. Mins des dnêyes nén acertînâves.

Ci pretchaedje la, rashiou sol haeyime, va dzôrner brâmint des Congolès. Mins nosse Patrice, lu, dins on novea spitch e-n on dinner cisse vesprêye la, préjha li rwè Bâdwin et tot çou k' il aveut fwait pol Congo. Li nute et l' djoû, come on î esteut arotiné avou lu !

C' esteut ddja trop târd. Les djins estênt efoufyîs. Vont shuve : des margayes eter tribus, des bâraedjes metous so les voyes po-z oblidjî les djins a-z atchter ene cwâte do pârte, des moudes di blancs come di noers, li haeyime eviè les curés, li raprotchmint avou les Sovietikes e plin mitan del froede guere.

Et nozôte, sabaye ?

Adon, nos dmoréns a Boucavou. Li consul di Beldjike aveut stî tchessî evoye, mins il î fjheut co mo coe [keû, cwèy = calme]. Mins li 31 di decimbe 1961, les tropes da Kashamura, aloyeyes a Loumoumba, evayixhît l' veye, et-z î astaler ene dictature.

(a shuve)

Christiane Blanjean, k' a scrît lanawaire on live e francès so ses sovances do Congo. Rac-

segnes :

ch.blanjean@gmail.com

Christiane Blanjean

Les Chemins du Congo

1951-1961
Nakumbuka

Istwere des peupes et des lingaedjes

Nozôtes, les Roumins

On dit k' les Roumins vegnut foû des Daces et des Romins. Paret k' totafwait ni sereut nèn pâr inla.

Li « Scole di Transilvaneye » di jheut a pô près insi. Nosse nâcion, les Romins, a skepyî e 753 divant Dj.C. Nos avans vnou e l' Daceye (Roumaneye d' asteure) e 101 apr. Dj. C., et bate les Daces djus. Nos avans apoirté vaici l' civilizâcion, et mete a djin ces indidjines la. Do moens les waire di zels k' estént co evike et ki s' ont leyî adire.

L' avuzion comunisse

Cwand l' Roumaneye s' a fwait comunisse, il a falou mostrer brâmint des mots roumins k' ont stî eprontés âs lingaedjes esclâves.

Adon-pwis, cwand Ceaușescu vna â povwer, il ourit dandjî d' ene paskeye po mostrer ki les Roumins ni s' leyént nèn adire padvant les ôtes. Il edvinta ene ôte abayeye [théorie]. Nosse peupe dacyin a skepyî el deujhinme meynne divant Dj.C. Poy, les fels Romins nos ont vnou bate, et nos foirci avou leu lingaedje. Leus veterans ont prins nos comeres, etchiketchak.

Essegnreçmint [symboliquement] Ceaușescu loma l' oto nâcionâle rouminne « Dacia » (prononci « Datchiya »).

A scole, on nos fjha aprinde pa âdfoû « 100 mots roumins d' sourdant dacyin ». Tchaeke cōp k' on n' conoxheut nèn l' sourdant d' on mot, c' esteut todi « oblidjeymint dacyin, sins dotance ».

Dijhêye des Hongrwès

Les Hongrwès ourît ene ôte teyoreye. Cwand zels avnît dins l' plin [plaine] d' Panoneye et disk' âs Carpates, i gn aveut nole âme evike. Totafwait esteut vude. Si ârênt i abagué pâjhirmint. Les Roumins ? « Dandjreus bén k' il ont vnou après nozôtes, motoit d' aviè l' Bulgareye. »

Dicwelixaedje do « dacyin »

Cwand dj' a cminci a-z aprinde des ôtes lingaedjes, dj' a trové todi dpus d' mots roumins swè-djhant « dacyins » aparintés a des ôtes lingaedjes romans. Sacwants did zels e walon. Dj' a sondjî ki leu sourdant esteut latén.

Mins timp d' nosse voyaedje e l' Burtaegne, dj' a veyou sacwants mots ki m' ont sbaré, et dj' a atché on motî francès-burton e 10 lives. Brâmint des mots roumins sont avou « p », come e gayelike, et nèn avou « qu » come e latén, metans: « apă », « patru », « pâresimi », po: aiwe, cwate, cwareme.

Ça fwait k' gn aveut ene afwaire k' esteut seure, sapinse mi : li lingaedje roumin a skepyî e l' Roumaneye, foû do latén et des ôtes sourdants. Motoit k' les Daces avént rescontré des Gayels [Celts].

Dj' a trové des mots tîxhons e roumin eto, foiravant avou l' cogne gotike. Les Gotes ont dmoré e l' Roumaneye. Li bibe gotike a stî ratournêye pa on veke gote [évêque goth] di Roumaneye. Mins les lives roumins fwaivnut shonnance di rén.

Po fini, del lisse di 100 mots roumins « dacyins », i gn a k' onk ki dmane dacyin: « scaiu » (« tcherdon »).

Ureca !

E roumin, li « bok » si lome « țap », come l' itâlyin « zappo », ki dj' aveu dedja oyous dvins les Tâlyins d' Walonreye, mins ki n' si trouve nèn dins les motîs itâlyins. Tot tapant l' mot « zappo » dins ene ricwirrece [moteur de re-

cherche], dj' a aprume tcheyou so des waibes-handeles [site commerciaux], veyanmint k' gn aveut des cinsîs d' après Rome ki vindént des boks. Mins dj' a tcheyou eto so on live da Dan Ungureanuso on professeur di romans lingaedjes di l' univiersité d' Prague.

Cist ome la a studyî les pârlers d' l' itâlyin, do roumantche et des ôtes pitits lingaedjes, ki s' djâznut dins les Ales [Alpes]. Cwè ç' k' ons î trouve ? Toplin des mots roumins sont pâr

come mon les Apurlins [habitants des Alpes]. Nèn fok el sourdant, mins pâr el cogne minme des mots. Li prononçaedje, parey. Li croeijhete et l' ôre des mots dins l' frâze, parey. Et foiravant, brâmint des mots gayels la-djus eto, les minmes dins les Ales et dins les Carpates. D' efet, les Apurlins sont des Gayels, k' ont stî romanijhîs; ça fwait k' leu latén aveut l' gayelike padrî l' tiesse.

Ôte sacwè. Li sapén alpin (*Pinus cembra*) n' egzistêye ki dvins les Ales et pa des cōps dins les Carpates. Et ça s' lome pareymint, foû do gayelike « giemro » (« d' ivier »).

Il est clair asteure ki l' lingaedje roumin s' a fôrmé dvins les Ales. Li Roumaneye n' est nèn l' patreye do lingaedje roumin (et nèn co des Roumins), mins ene tere d' ebagançe.

I fât vey li cayet insi : les Romins ont prins l' Daceye por zels. Po coloni les Carpates, i lzî a falou evoyî des djins afaiteyes al râlté [rareté] d' l' air (shute p. 7)

Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (49)

El fotbelgate

Dji so come kî direut aflaxhî pa çk' i s' a passé. Ci n' est nén possibe di discovri des pareyès afwaires dins no payis !

El fotbelgate a stî discovri ! Infén... ene pârteye ... paski nos n' sârans surmint djamây tot çki s' a passé.

Après l' glwère del Cope

El condjî eternâcionâ po les Rodjes Diâles a stî rimpli på herleme [scandale] di blankixhmint di liârd et eto di pârteyes arindjeyes.

El mierkidi 10 do moes d' octôbe, ça dveut esse on djoû come en ôte. Sâf ki 184 inke-teus ont stî fé 44 afou-gnaedjes (perkizicions) po cachî di discovri el dizo d' afwaires come el fotbale bedje end aveut nén co veyou. Les passionés d' fotbale come mi ont mâlâjhey di croere a çoula. Eyet portant...

Djusse come dji scrî l' ârtike, el mambor da Mogi Bayat, l' ancycin avocât Lorint Denis eyet l' directeur financî d' Malene, Thierry Steemans vegnut djusse di esse liberés conte el paymint d' ene waeranteye [caution] di 150.000 uros.

I sont-st ametous [inculpés] po frawtaedje dins l' fotbale. En

rpinti ! I fât sawè eto ki Bayate eyet Veycovitch n' ont djamây bouté eshonne.

Dejan Veljkovic (riwalnijhî Veycovitch)

Mwaise pîce do djeu

El Siebe [Serbe], c' est l' mwaise pîce do djeu, ca gn a brâmint des afwaires ki toûnnut âtoû d' lu, ostant po les pârteyes arindjeyes ki po l' blankixhmint des liârd.

L' ome a yeu ene pitite cârire di fotbalisse do costé d' Aloss dins ls anêyes 1990. Après ça, il a ranxhî tocosté dins no payis, la k' il a ahivé des margouyes di liârd, d' abribance [corruption] et d' matchs vindous.

Al dilongue des ans, i s' a arindjî po-z awè des pratikes dins tos les clubs di fotbale. Tantea k' i gn a brâmint k' i s' dimandnut s' i n' va nén fé triyaner des djins conoxhous lådje et lon el djoû k' i vénrè a discovri l' potête.

Èn egzimpe

E moes d' mâss 2018, nosse gayârd eyet l' club di Malene ont cachî a-z arindjî l' rizultat d' el pârteye conte Waasland Beveren. Minme si Malene a wangnî di 2 a rén, il ont dischindou e divizion 1, el deujhinme divizion do fotbale bedje. Eyet dire ki Malene aveut stî â tribunâ come cwè Neyâw [Eupen] aveut-st arindjî s' pârteye conte Moucron e

marcant cwate gôls e 17 minutes. Dispu don, gn a yeu des aschoûtes telefonikes k' ont mostré noer so blanc les arindjmints d' Malene.

Co pé, li mambor di djouweu Dejan Veycovitch esteut co sovint e hant [contact] â telefone avou les ârbites Bart Ver-tenten et Sébastien Delferiere. Il est asteure clair ki les deus omes e noer ès serént leyî abriber po tructer des pârteyes, metans Antwerp-Neyâw wou çki l' referé a xhuflé on penalti edvinté [imaginaire].

Velcovitch s' a minme vanté â directeur Thierry Steemans et a s' djouweu Mats Rits, d' esse padrî l' tructaedje.

Gn a pont d' si grand mâ...

... k' i gn a on ptit bén ki va avou. Insi li fotbelgate va kécfeye fé bodjî les lwès so l' bouye des mambors. I steut tins. El Like Pro eyet des minisses k' i gn a, ki ça fouxhe â Federâ ou bén el Walonreye, volnut rastrinde les povwers des adjints et des ôtes marchoteus d' djouweus. Les clubs ki n' shuvrènt nén les novelès rîles pôrènt minme esse meskeyous [privés] d' lincince.

Tant k' â prezidint federâ, i n' pout rén fé, paski l' Union Bedje n' a rén a dire so les mambors, foice ki c' est on mestî nén regluminté.

Come dit : ça pôreut bodjî, mins fâre co brâmint do tins.

Jean Goffart, li 30 di nôvimbe 2018

Mogi Bayat e 2005

ôte adjint d' djouweu, Dejan Veljkovic, aveut ddja stî lâchî ene boune samwinne divant les ôtes. Mins lu, c' est on cas ene miete a pâr : il a siné avou l' Parket Federâ on statut di

Voyaedjâjhe (tourisse)

Voyaedje âs iyès inglo-normandes

Come voyaedje cist esté ci, nos esténs dalés dins les iyès inglo-normandes, a Djernizè [Guernesey] po dire li vraiy.

Nos avans stî tot esbôbyîs di vir ki l'lingaedje câzé drola i nd a co deus siekes esteut foirt près do walon.

Lingaedje do rwè

Les djins ki dmorént a Guernesey câzént li « lingaedje do rwè » lomé eto li « djerniziès », ki c' est ene sôre di vî francès, ou purade di vî normand, do tins

del concwesse da Guiyâme li Concwerant, e 1066.

Li djerniziès a stî l'lingaedje oficir di l' iye disk' e 1926, ey a stî câzé pa les viyès djins disk' âs anêyes 1950.

Âjourdu, c' est l' inglès k' est câzé pattavâ les iyès, mins les scrijhaedjes oficirs eyet les nos des voyes sont co e djerniziès.

Christophe Vlaeminck, li 8 d' octôbe 2018

Provance do roumin (shûte)

et âs minmès nanxhes. Adon il î ont-st evoyî des Apurlins. D' après les rcweraedjes da Dan Ungureau, i n' erént fok 30.000 a 40.000 djins. Sapinse a mi, ces djins la ont prins des cahotes di sapén alpin avou zels, et spåde l' âbe ezès Carpates. Awè k' il ont emoenné des biesses doumiesses et des osteyes eto avou zels. Mins ces Apurlins la s' ont retrôclé dins les montinnes. Po çou k' est des bas-tchamps, les Romins ont rebagué foû, âs trevêns d' Orelin. Les Gotes, les Slâves, les Alins, les Djepides... et toplin d' ôtes peupes ont passé avâ la, et s' piede totsî rade. Dj' ô bén, cwand les Hongrêws ont-st avnou dins ces waibes la, i n' ont trové nouk estat stocaesse. Mins les Roumins, zels, erént todi dins les hôts tîenes, et n' dischinde did la ki foirt târd dins les trevêns istorikes.

Li prumî no roumin del Transilvaneye, c' ere « Codru ». E burton « koad », walès « coed », ça vout dire « bos ». Sins rovyî ki : Walons, Walès, Walezans, tot come Walakes, c' est tos peupes gayelikes, sifwaitmint lomés pàs Tîxhons. Mins zels-minmes si lomnut

Romands, Roumantches, Roumins, Roman Payis.

Flotches di linwince

Les linwincieus [linguistes] s' ont brâmint brouyî disk' asteure, â todi prinde les lingaedjes oficirs come seus rprezintants des pâlers d' on payis. Et sifwaitmint, passer a costé di toplin des mots ki s' esplicnut pâzès ptits lingaedjes. Metans les linwincieus roumins n' ont nén trové « bâiet » fok e roumin. Les Francès (et les Walons avou) ont sondjî k' « valet » vneut d' on forveyou latén « vassalletus », nén acertiné, et ki vôreut dire ene ôte sacwè. Awè, mins l' roumin « bâiet » si prononce parey ki l' catalan « vallet », et les deus ont l' minme sinse ki l' walon « valet ». E burton, ça s' dit « bouilh », e scotch « balach », inglès « boy » (avou b/v ki candje tofer dins les lingaedjes gayelikes).

Ou l' fâve avou l' bok. « zappo » si trove minme dins les belès letes d' Itâleye, mins les linwincieus ni l' ont nén veyou, foiski l' mot, trop coinrece, n' est nén dins les motîs. Li roumin po « flate », c' est « baleg », et l' professeur l' a rtrové a Logornet et dins sacwants viyaedjes do Côme, tot come dins les gayelikes des iyès burtonikes. Mins les

linwisses ni l' avént nén trové pus timpe, pask' i cwerént do mwais costé.

On dierin egzimpe, da mi. Po « tiene », e roumin on dit « deal ». E burton « deval », poy e târdou latén (Wâtî l' Tchanslî, 12e sieke) « devallis ». E roumin, etur deus voyales, li « v » fond.

Cwate luçons

1. Les grands lingaedjes « oficirs » ni sont nén zels assez po fé del vraie linwistike.
2. Ên pus mây fé berlonjî on ptit lingaedje al cawe d' on grand. Â cweri l' sourdant d' on mot walon, on nd a s' sô des paskeyes do « vî francès ».
3. Â rfonde on lingaedje, ou minme â scrire des belès-letes, i fât rascoder âs vîs mots. Minme si, e-n on metou lingaedje, gn a pus k' on viyaedje ewou k' on tchait so on mot, el fât spåde pattavâ, foiravant s' il est tipike.
4. Â todi sondjî k' ons est mwaisse do payis ewou k' on vike paski c' est l' ci des tayons, i s' fât s' dimander si les tayons zels-minmes n' ont nén abagué d' ene sadju.

Georges Staelens-Sfasié, li 11 d' decimbe 2018.

Aclevaedje

Li pesse des pourceas d' Afrike e l' Gâme

Li 13 di setimbe, li Beldjike rapoite oficirmint a l' Office Eternacionå des Minêyes des Biesses (OEMB) troes cas di pesse des pourceas d' Afrike (PPA) trovés so des singlés crevés a Etale.

L' Avni do Lussimbork endè l'fwait sol còp onk des gros tites di si edicion e walon des fiesses del Walonreye.

- Treûs cas d' pesse a Etale : lès-acleveûs tronlèt lès balzins.
- Po l' momint, ci n' èst k' po lès singlés, seûlmint li mà si pout stârer.
- Li tchêsse èt l' Horeca sont dja fwart acsûs.

Did wice k' el piyindje [épidémie] a vnou, sabaye.

Minêyes levantreces

I n' fât nén awè stî a scole diski 25 ans po comprinde did wice ki l' rascråwe a vnou. Li mape cial padzo mostere les aisses [foyers] del maladeye ricoirdés po l' OEMB di djanvî a setimbe 2018.

Vos veyoz, sins vs fé mà às ouys, ki l' pont walon est la tot seu, mins k' gn a yeu toplin des minêyes ricnoxhowes dins les payis d' Urope levantrece [Europe de l'est]. Et pâr dins les singlés (c' est les tryingues sol mape). Kimint ki l' virûsse a seu fé ene télé hope? Nén e-n èn elicoptere, paret.

Teyoricmint, ça âreut polou vni di crâxhreyes [charcuteries] k' on camioneu di ces payis la (metans Litwaneye u Letoneye, la ki l' plôke a-st avindou les pourceas). Els âreut hiné a costé d' on batch às

nichtés [poubelle] a l' aire di Nantimont, dé Abai, et les singlés do bos djondant î vni fougû. Ây mins fâreut ddja ene fele astcheyance po on sfwait spârdaedje.

Dins les maladeyes des biesses, rén d' té ki l' raptchmint biesse dilé biesse po fé passer ene maladeye. Mins les singlés d' Tchekeye u d' Pologne n' ârênt seu fé 600 kilometres a pî sins csâyî l' mà so leu voye.

A pî,
dijhoz vs?
Seur ki

neni, mins dins des camions, oyi.

Li dâr des societés d' tchesse

C' est la k' i nos fât fé ene pitite excursion dins l' monde des tchesseus à gros djibî. On monde foirt a pâr, saiss, vallet !

Gn a des societés d' tchesseus ki louwèt les tchesses às comenes. Tchir et vilin, po des beas grands bwès come gn a inte Estâve - c' est come ça k' on lomreut Etale si l' viyaedje âreut toumé e payis walon-câzant estô d' esse mon les Gâmets - et Viancôu -

Vian'cou, come on prononce lâvâ [Willancourt]. Adon, po fé bouf dins leus contes, i fât vinde li cwâte di mimbe a tchirès pailêyes. cénk meye uros l' an, shonne-t i. Come di djusse, gn a k' les gros colés d' l' industreye et des mestîs liberâs k' el polèt atchter, leu cwâte di mimbe. Po s' aler edjaler so on xhame dirî ene bodjêye di djniese tote ene djournêye, et n' vey ki deus skirons (spirous)? Sintoz bèn k' nonna. Come dins tot, asteure, i fât do rindaedje [rendement].

Adon, ni ene ni deus. Tcherdjî des singlés did mon des acleveus pa camionêyes et les lâchî dins l' tchesse deus u troes djoûs divant les trakes.

Kî çki lzî vind ?

C' est foirt mâlâjhey a sawè, et gn a dandjreus des martchands totavâ l' Urope. Come di djusse, on cwirt après l' bonmartchî. Et sins papîs d' ârtisse [certificat vétérinaire] ni facteure et TRV [taeye sol Radjoutêye Valixhance, TVA].

Oyi mins nén pus, s' i gn a ene minêye come e l' Tchekeye (li pus près pont del Walonreye), on lzî va vni touwer totes leus biesses, dins les acleveus d' singlés. Rouf ! On pitit messaedje pa emile às pratikes des anêyes di dvant. « Binamé Monsieu Distexhe, Come vos avoz todi bèn inmé nosse martchandeye, et ki vos avoz todi payî a tinzayeure, ciste anêye cial, nos vos ofrixhans on pris a fé toumer evoye les ôtes societés d' tchesse: 250 uros l' singlé, des djonnes di l' anêye passêye k' ont ddja des belès brokes, po fé on mirlifike trofé po vos pratikes di tchesseus. Respondez nos à pus abeye, ca gn a brâmint des amateurs, a on sfwait pris. »

Et les gâres di tchesse ni djhèt rén, zels?

Oufti ! Ké kesse a cénk sôs. On sait dispu ki l' monde est monde ki c' est l' gros pexhon ki magne li ptit. Po vni temognî al télé, on gâre u deus s' ont dvou catchî l' vizaedje. Come dins les payis às mafia. Et deus djoûs pus târd, les gros k' on-z a dit ont ametou X divant les tribunâs po cdjâzaedje sins prouve do nôbe pasmint d' tins des tchesseus d' singlés.

Fwait avou les copineus d' Libin, li 28 di setimbe et les scolîs d' Bive li 9 d' octôbe 2018

Li Rantoele às belès-letes

Limero 43 (rawete al Rantoele l° 88 di l' ivier 2018-2019)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vray temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li catchete (III)

Popa est el piole; moman vént d' esse ramassêye pa les « bloûws » pask' ele hapéve di l' amagnî dins on grand botike. Mi, dji n' vou nén aler dmorer dins ene famille d' ascoye, come efant d' djudje. Ça fwait k' dj' a decidé di m' catchî. Mins i cachnut après mi tertos : djindâres, mayeur, directeur del sicole...

IV.

C' est des bruts dins l' mājhone ki m' ont dispierté. Dji pinséve Bén k' dj' esteu co dins on sondje. Dji n' compurdeu nén çou ki dj' fijheu so l' payasse dins nosse gurnî. Mins cwand ça a fwait « xhil » dins m' tiesse, tot m' a rivnou d' on cōp. Dj' a rawaitî l' eure a m' pougnete. Il esteut shijh eure à matén. Esteut ç' nosse man k' aveut rabroké ? Esteut ç' les gableus ki cachént co après mi ? Esteut ç' co ôte tchoi ? Dj' aveu l' pepete.

Sins pont fé d' brut, pitchote a midjote, dji m' a coveriné disk' al bawete. Ene blouwe loumire gligntéve so l' toet do combi des djindâres : il estént rtchais e l' passete ! Dj' end a stî rapājhî. Les djindâres, c' est moens laid k' des baligands.

Dj' els a etindou naxhî, les laids mamas ! Drovi les dresses. Cwè çk' i creyént ? Ki dj' m' âreu yeu catchî dins l' edjaloe ?

Dji m' a complimenté po-z awè rseré l' ouxh del coujhene et rsaetchî l' tringue del trape avou l' vera rmetou d' âdzo. I sondjrōnt k' i n' a nolu k' âreut plou sawè monter ladzeu. Et co ! li trape, i fât co vey si l' tringue ni barloke nén so vosse tiesse !

A-z î Bén rwaitî, s' i m' apicént, cwè çki m' pleut tchaire so les rins ? Sacwants djoûs d' condjî dins ene famille di loignes, payeye po rawaitî a mi et m' fote des egueuyâdes al fiyêye. Del mizere, cwè, mins on n' è tchait nén moirt po ça.

Dji m' a stindou fén long astok del trape. Dji les etindeu roter a on mete

padzor mi. S' i gn aveut onk ki levéve si tiesse, dj' esteu rfwait. Dj' a etindou boerler d' âdzo :

« Ey adon ? »

« Rén, valet ! Waeranti ! Comint vouss k' il âye rimoussî vaici, l' gamén ? On l' âreut veyou. »

« T' è fwai nén; dj' a ene idêye; dji t' dirè cwè pus târd. »

Les deus cias ki cachént dins les tchambes ont târdjî dzo l' trape. Dji n' oizéve câzu pus rshofler.

« Cwè çk' il âreut Bén polou fé, l' gamén ? Waite k' on n' el ritrove nén : on-z est dins l' bigåd disk' al garguete. »

Dji les creyéve pus rnetyîs k' ça, dins l' police. L' ôte avou s' vwès d' pénson malâde lyi a respondou :

« I paretreut k' i gn a on grand chef k' a arinné l' comissaire on laid cōp. I n' a nén rçû k' des compliments. I lyi a dné disk' al vesprêye po k' on rtrove li gamén ! »

« Comint vouss fé ? Ewou pôreut i esse ? Si man sait Bén k' il a chinné evoye ? »

« Nén co ! A ! cobén ! T' endè voereus onk di cirke, oyi ! D' èn ôte costé, l' mayeur, lu, i sait cwè. Li directeur del sicole do gamén lyi a fwait chîler ses orayes. I lyi a dit k' si les gatzîs levént l' handele, i nd âreut ene boune so ses deus coines. »

« Sereut ç' li vray, ça, ki l' man do gamén boutéve dins l' botike do Badjwè a li stâcion ? »

« Oyi, c' est ça. Ti voes did ci l' tiesse do mayeur ; li botike, c' est da s' fré, tel

saveus ? »

« Djel saveu. »

« Cwand l' pa do gamén s' a fwait apicî, il lyi ont dné ses ût djoûs, al man. I n' volént pus wârdér ene sakî ki s'-t ome aveut splossî on botike. »

« C' est bea ! »

« Come dji tel di. Li pa à yoyo, li man sins bouter ; pôve gamén ! Et, s' on nel ritrove nén, waite Bén l' traeyin k' ça va fé ! C' est l' fré do mayeur ki rçurè l' dossêye. Mins l' mayeur lu-minme, fât k' i waite a s' plaece po cwand on rvôtrè. »

Dji n' saveu nén tot ça. Nosse man n' m' aveut djamây mouvté ene faflote ladsu. Ele m' aveut dit k' ele ni boutève pus po s' mia pleur ocuper d' nosse pa ! Dj' a sintou dgoter mes ouys. Les vexhâds ! C' est po ça k' nosse man s' aveut metou a scroter dins les botikes !

« T' as veyou ça ? C' est cwè ladzeu ? »

« Ene trape po moussî à gurnî, sins manke. Pocwè ? Ti croes k' il... »

Dji n' aveu pupont d' alinne : ni pus bodjî d' on pôce, ni pus rmouwer d' on tchvea. Dji n' sai nén pocwè, mins dj' a sondjî à cameleyon do Bernârd. Ci biesse la, c' est a n' nén croere, ele pout târdjî rasta fén lådje des eures à long. Dj' a sayî d' fé come leye.

« T' as veyou ene schåle dins les tchambes ? »

« Atådje, dji waite. »

Dj' els a etindou roter, aler dins l' tchambe da moman, dins l' minne. I gn aveut ene pitite chåle dins l' dresse da moman padrî nos lokes. Il l' ârènt dvou vey, cwand il avént cachî l' prumî còp. Il avént passé dsu sins l' vey cwand i cachént après mi. A ç' moumint la, i n' cachént nén après ene schåle, i cachént après mi ! S' i s' è sovnént, dj' esteu rfwait !

« Adon ? »

« Rén, minne nén ene fayêye tcheyire po pleur monter dsu ! »

« Mi non pus ! »

Dj' aveu mes ouys clawés so les ridantès montêyes et so l' trape. Waite on pô, si dj' n' âreu nén yeu rmonté l' tringue.

« Si nozôtes, on n' sait ddja griper vaila dzeu, lu nerén n' âreut seu. Vén, on nd a

po des eures a rmouwer totes les teres e trî, les sankisses, les floyes po l' poleur ritrover. »

« Ni m' cåze nén di ç' rascråwe la ! »

Leus solés às clås ont fwait tronner les montêyes. Dj' a rataké a tanfler...

Comint avént i polou moussî e l' mâjhône ? Dji nel saveu nén. Il avént oblidjî on serwî a vnou drovi, dazâr ! C' est çki dj' ma dit cwand dj' a etindou l' clé serer l' ouxh padrî leu cou.

Il estént evoye, et mi dj' esteu hodé moirt nâjhi.

Dji m' a dvou redoirmi paski dj' a fwait on laid laid tchôcmwâr : dj' esteu e l' gayole avou on fizik et des gâres totâtoû d' mi. Padrî mi, nosse pa et nosse man. Dj' elzî djheu ki dj' esteu vnou po les saetchî foû did la ! Maman tchoûlève : « Mins Toenne, comint vouss k' on pete evoye did ci, ti n' as ddja pont d' schåle, t' âreus dvou prinde li cene k' est dins m' grande dresse ! »

Adon, dji zouplève, zouplève po-z atraper li dzeu del muraye. I n' aveut nén moyén. Dj' a pierdou m' fizik. On gâre a metou s' pî dsu. Tos les ôtes ont radmint acorou po m' apicî. C' est adon ki dj' m' a dispierté

V.

Avou tote li plouve ki tchait, i n' ârè nén on tchet so les voyes. Dj' aveu del tchance. C' esteut l' bon moumint po peter à diåle did ci. Dj' a ridschindou les montêyes cwate a cwate, tossu roed ki l' vint d' bijhe. Al vole, dj' a hapé m'-n imper al capuce et dj' a moussî foû pa padrî. Dj' a rsaetchî l' vera d' l' ouxh del coujhene padrî mi. I dveut awè a pô près ene grosse eure ki les gableus end avént ralé. Divant k' i n' rivegnnuxhe, dj' aveu do tins dvant mi.

Dj' a trevâtchî l' djârdén d' a costé ewou ki l' Rodjî lait trinner ses vizreyes. Dji m' a catchî dins l' fond padrî ene viye citere. Dj' a loukî padzeu l' hâye. Nolu dins l' fâsse voye. Al croejhlêye âd dibout, dj' a leyî passer ene oto. On-z âreut yeu dit k' ele ridève so l' aiwe tant k' i gn aveut. Mins a pârît ça ; nén on tchèt. Di tote manire, on n' î veyeut nén a dijh metes. Cwand dji n' a pus veyou l' oto, dj' a prins l' voye ki moenne à ri. C' est vaila, tot l' long d' l' aiwe, ki l' Rodjî a on ptit boket d' tere **shûte p. 15**

Nosse Walonreye e l' ivier

L' ivier, sorlon Jean-Pierre Van Overmeire

å rlén, tchapea d' nive redjalêye so on pâ / boulome di nive / rilujhantès tchandeles di glaece

sorlon Martine Mahin

<-- Aiwe di Lesse edjalêye emârlêyès tchârnales -->

Li Fagne dirî Bôdrindje [Botrange]

åbe disploumé

sorlon Jean Cayron

<- voye u aiwe? glaece ->

Ces pådjes vola, c' est da vosse

Vos î ploz eplaidî des belès fotos e couleur del Walonreye (del minme sâjhon k' el limero del gazete), oudon-bén des desséns a vey avou l' walon. I vos nos les fât avoyî on gros moes divant l' atacmint del sâjhon (metans, e moes d' fevrî po l' prétins 2019).

Imådjes po rire u po tuzer da Jean Goffart

I cominche à fé frèd ...

Enn' roublîyèz
nén d'èm'
mète
saquantès
grin.nes!

Mèrcî

I comince a fé froed... Èn rovyî nén d'èm mete sacwants grinnes. Merci

Dji vleu candjî l' tîke di cwete, et dji m' a efârdulé ddins. Bawaite ! asteure, dji m' pormoenne avâ les voyes eyet les djins clatchnut dins leus mwins. Gn a minme ki m' dinnut des boubounes !

- Cwè çki c' est d' çoula ?
- C' est m' calindrî des avéns !

Èm vijhén aveut bevou on còp d' trop. E rvinant, il a atchté on ... dalmacyin !

Pa erreur, on a saetchî so ene avion...
On novea fime pol 7inme kipagneye : on l' toûne a Florene.

Vôtez por mi

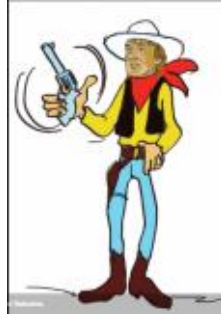

Imådjes po rire del Blawete (nén pikêyes des viers)

- E vosse mājhon, vos djhoz ene priyire divant d' magnî ?
- Neni ! Nosse mame sait coujhner tote seule (nén mezājhe do Sint-Spér).

nén piké des viers :
nén setch et
rassetch => tot
crou

- Mi amour, ir, dji t' a veyou djâzer avou ene bâshele k' aveut des crosses (po roter) [béquilles].
- Djusse ene camaerâde, mins ele n' aveut nén des crosses po roter.
- Ir, neni; mins ouy siya !

- T' es grosse ! N' aveut i nén metou d' capote ?
- Siya, mins k' il aveut l' air biesse avou çoula so s' tièsse !

Dji prindreu co Bén on ptit hena

hena : vere à pî (pol vén...)

Docteur, qwand va-dj' poleûr riprinde mès rapòrts sèksuèls ?

ene opèracion so les amandes.

amandes : glandes do fond del goidje k' on còpève voltî evoye às efants

C' est drole, docteur : i houze avou vosse chòze cwand c' est k' on tchòke dissu.

houzer : divni pus gros

- Docteur, cwand va dj' poleur riprinde mes rapoirts secsuwels ?
- Bén... c' est l' primî còp k' on m' dimande ene kesse pareye après

Nosse Waloneye di l' ivier

Noyé a Lsive et a Perwé (fotos da Djôr Sfasie)

sployons
(fotos
Lucyin
Mahin &
Jean
Cayron)

(foto Martine Mahin)

Cwarmea d' Mâmdiy : (1) cwarmeus et catedrâle (2) trouvlé et braihisse pol haguete (fotos da Lucyin Mahin)

d' ene dimeye vedje k' i tént d' ses parints, et-z î rassonner ses vizreyes cwand i gn a dtrop e s' mājhone. Ké tchinisse ! dji n' vos di nén ! Il î a emantchî on cahoutea po s' i rpoizer et waitî cori l' rixhot cwand i fwait bon. Avou mes soçons del sicole, nos djhans k' c' est s' deujhinme mājhone.

Racoeti inte li hāye et l' cahoutea, dj' a lorgnî totātoû sins m' fé vey. Les gableus avént dit k' i vénrēt inspecter l' rixhot. Waite bēn, zels come tolmonde, i dmeurnut pus voltî ā setch.

Bēn binājhe ki l' vî Rodjî n' esteut nén la ! On n' sait djamāy cwè avou lu. I fwait todi a pārt des djins. Dj' a rāyî l' fi d' ārca ki lyi sieve po-z astoker s'-t ouxh, et dj' a-st abroké.

Dji m' recrestéve come on cok. Dj' aveu bēn fwait d' ramoussî vaici : ene clapante idēye ! Si djamāy les gableus mostrēt leu tiesse, dji n' āreu k' a m' aler stichî dins on vî fridjidaire, dins ene caisse di plastike, padrî des plantches di bwès. Il āront bea cachî, i n' mi trovrent nén. Oyi, mins bon ! Li meyeu, ci sereut co cwand minme d' elzî fé acroere ki dj' so-st ôte pārt. Mi coveriner dins totes ces pourceatreyes la, ça n' m' aléve k' a mitan

Les dzos des djambes di m' coulote estēt trimpé, fēn frexh, et mes solés bagnēt. Mins padzo

m' camizole, dji n' pleu mā d' tronner d' froed. Dji m' a-st ashî so ene viye bankete d' oto ki l' gobieu aveut clawé so l' plantchî : dj' aveu mes ājhes !

Dj' a drovou m' gsm et l' aloumer. Dj' aveu deus testos da Bernārd. I m' dijheut k' les gableus avént dedja rivnou ās noveles pa deus cōps adlé ses parints. I m' dimandéve co d' el houkî ā pus rade. Ça tcheyeut bēn ! C' est tot djusse çou ki dj' voleu fé. Dji l' a bipé. Ça n' a nén pāpyî :

« Biesse di gregne, Toenne, pocwè k' t' as rseré t' gsm ? Cwè çki t' fwais ? »

« Dji n' āreu sepou fé ôtrumint ; dji t' dirè ! »

« Ti voereus l' handele ! Les gableus sont todi a nosse cou. I sont dins leus ptits solés. Ewou ess, Toenne ? Ewou ass doirmou ? »

« Dji n' ti pou rén dire, mins ça va. T' è fwai nén por mi. C' est nén co ces wagnasses la ki m' trovront. Fāreut k' ti m' denes on cōp d' mwin, Bernārd. Ti vous bēn ? »

(a shuve)

Jacques Desmet
novele k' a fwait prumî
pris al bate des Scrijheus
do Cinte, El Lovire, 2016.

Restchârnaedje [réincarnation] (divant d' rimori ?)

Tén ! dji m' dispiete ! dji ravike ?

Portant, dj' a yeu droet a l' ecinse [encens] et al benite aiwe, mājgré mes petchîs. Et don vola ki dji m' dispiete !

Et pu, c' est kî çt efant la addé mi ? 'L est maigue, noer di pea, et il a l' air di sofri. Il a dandjî kécfeye di mi ? Sintans s' tcholeur, po vey s' i n' a pont d' five... (dji mete mi mwin so s' front)

Mins... mi ossu ! mes mwins sont noeres... et mes bresses ossu et tot m' coir.

Et... dou çki dj' so bēn ? Dji n' conoxhe nén ç' payis ci ! Et totes ces noerès

crolêyès djins la ? On direut tertos des Arabes u des Eritreyins. I bloncèt [tremblent sur pied], les ouys vudes. Il ont des rujhes po s' tini droet.

Dj' a fwain. L' efant ossu, sins manke. Et co tos les ôtes.

Vont i mori ? Et l' efant ?

Et... mi ossu, va dj' rimori ?

Désiré MALET, li 9 di setimbe
2018, dizo l' tite : « Mi
tchôcmwâr » ; mwaisse modêye
so [http://walon.culturefo-
rum.net/](http://walon.cultureforum.net/).

Adan ey Eve

E paradis, do tins k' il î estént, Adan ey Eve ès trovént bén a l' àjhe. Sondjîz : l' aiwe, el solo, l' amagnî... Mî k' el pus plantiveuse [cossue] des gayolires [HLM] di Tchârluveye [Charleville], et tot ça, sins louwî et sins contribucions.

Bon, nost Adan trovéve bén, par ci, par la, el tins d' l' eternité on pô long : minme nén on batch às nichtés [pou-belle] a sôrti ou on cwén d' corti a foyî. Ès-n Eve aveut bén l' idêye di s' edaiver : pont d' taexhon d'moré la après l' marinde, nén on fayé racoulot a toirtchî. Houte di çoula, les soçons et l' famille estént ossu râles ki del manoye di pâpe.

On djoû k' el Bon Diu s' aveut fwait on pô dtrop d' mîle [hydromel], il a tapé ça pal finiesse (i n' avént pont d' tchiyotes). Ene drole di plouve, paret ! Eve, ladzo, ki n' aveut a boere ki d' l' aiwe, et minme nén del sipitante, erleve ès tiesse ; elle erçût kékes gotes so ses lepes; ele les raletche, ele trove ça rudmint bon ! Et, come ene dimeye-doûce, ele si mete a xhaxhler [éclater de rire] et a tchanter

Decimbe

Li relêye ki rlût, dessene so les cwâreas del finiesse des beas aréngrins.

Ene mâle bijhe shofele ene froedeur di tos les diâles, a vs côper e deus.

Des sâvadjès nûlêyes arouflèt, atchessant l' nivaye di tos costés, pa totes les craeyes...

So les cresses pelêyes al longue do tins pa les grands vints, des pezants houzeas s' kibatnut onk l' ôte po wangnî l' coûsse.

Les sapéns sont tot blancs d' nive et les vîs ôrmeas levèt-st à cir leus grands bresses disfouytés.

Tos les noers messaedjîs des pus deurs di nos iviers

des tchansons d' sôlêye (paret k' ça arive cobén asteure).

El Bon Diu, k' esteut a dôvyî dins s' longue tcheyire [transat] so l' ouxh, s' abaitit [se rend compte] totshûte k' i gn a âk [quelque chose] ki n' toûne nén rond. Paski, come a tot bon muzulman (siya, les moslimîs creyèt a Adan ey Eve, avou), i lzî aveut bén disfindou di boere del gote. Ermarkez bén, edvinter des bouènes sacwès et les disfinde às ôtes, ça n' mi shonne nén trop catolike. Mins les mwaisses, c' est les mwaisses.

Adon, nosse Bon Diu, dismanté, d' on bon côp d' pî, evoye Adan ey Eve so tere. Ermarkez co : on seu côp d' pî po deus cous, ça n' est nén al poirtéye di tolmonde. On est l' Tot-Pouxhant [Tout-Puissant] ou on n' l' est nén.

C' est dispu don k' les djins èn bevèt d' l' aiwe ki cwand gn a rén d' ôte. Eco ureus k' il âyexhe edvinté l' bire, et l' café po les comeres, por zels esperer rtrouver, tenawete, on ptit boket d' paradis.

Gérard AVRIL, li 10 d' awousse 2018 (e tchampnwès di Srodâ [Serindal]; Ratournaedje : Li Rantoele

mostrèt lādje et lon leus pus laids vizaedjes...

Li froedeur nos tome so les rins et hagne ki po-z araedjî.

Il est tins di nos mete a houte des mâvas côps do moes d' decimbe.

Dilé li stouve ki ronfèle, come po-z endè rire, tapans nos e coulôt, âtoû d' l' âbe di Noyé !

André MOTTET, li 3 d' decimbe 2017, ratournant Louis-Honoré Fréchette 1839-1908)

Li mwaisse modêye [original] est so <http://walon.cultureforum.net/> Vos î voeroz on trait tipike di l' accint di sacwants coines del Hesbaye (et d'ôte pâr), la k' li son AN divént ON (grond, blond, tapans).

Aclevaedjes a môde did dintins

Tini des pourceas dins les anêyes 1960

Cwand on djâze di poitchreye [porcherie], à djoû d' enute, c' est po des stâves di 4000 troyes, come li ci k' ene soce flaminde aveut l' idêye di vni astaler a Papene (Transene) dine les anêyes 2000.

Cwate meye troye et leus coshets. Nosse mwaisse sicrijheu, dins on papî parexhou dins « L' Avni do Lussimbork », carcula ki ça fjheut on pwès vicant d' a pô près l' mitan des djins ki dmorént sol grand Libin.

Cwarante ans dvant çoula, vocial kimint k' on aclevève les pourceas, a Libin minme.

Sovnances di pouchlaedjes

Dji m' rapele ene troye d' a fwait les coshets et elle end a fwait ONK. Elle a cmincî del nute. On-z aveut bén veu al nute k' elle aléve coshler. Ele tchafyive do strin. Ele fijheut s' ni, ma fwè. Elle a poussî l' prumî âtoû d' meynute. Adon, dji di al feme : « va côutchè ! Dji dmeurrè, mi, dji waitrè çk' ele va fé. » Et dj' a dmoré tote li nute sol bârire. Paski : ele ni s' delivréve nén ni rén. « Bén, di dj' dins mi-minme, elle è va co fé, taiss ! » Ele s' a netyî a 6, 7 eures à matén. Nd aveut avou ONK.

Mins par conte, on ndè yeu ene ki ndè fwait on côp cwate. Mins alôrse, trop gros, ele n' els a seu fé. I l' a falou likider, hin. Cwè çk' on-z âreut fwait avou ça ! Adon, on n' fijheut pont d' cezaryinne; ça n' valeut nén les poennes, don. Todi nén pol valeur del biesse. Ça fwait k' dji l' a vindou a on ptit marchand k' inméve Bén tos ces cayets la. Et lu, i l' a rvindou a onk ki fjheut do botchè, hin, onk di Transene. Cwè çk' il ont fwait avou ça, la ? Ti n' âreus seu saler ça, hin : del tchâ estchâfêye, hin. Bén il âront fwait del crâxhreye. Dolmint k' i likidént, zels, et rtrouver po boere on ptit pô.

On nd a yeu ene, c' esteut l' prumî côp. Elle end a fwait doze. Mins, on n' esteut nén avâr la : on esteut evoye al dicâce a Ambli, dandjreus; - dji

n' sai nén, mi. C' est l' londmwin k' dj' els a veu : tos crevés. Ele les aveut touwé et rtouwé et spotchî e passant dsu.

Mins cisse-lale, par conte, on côp, ele end a fwait dijh-ût. Saze beas, mins vormint des beas coshets. Alôrse, deus ptits, mins des ptits cayets d' rén, saiss; vraymint rén. « On va taper ça evoye, hin, cwè çki t' freus ! ». Mins l' vijhene, ki vneut todi al mâjhon tos les djoûs, abén, on lyi dit « ây, mins i gn a deus ptits, hin; on va les souker, hin, cwè çk' on freut avou ça ! » « dinez m' les ! Dji les ténrè, mi; ça irè. » Elle a ralé avou; ele les a metou dins on ptit vagonet k' on mete li pwin, la, hin; sol cofe del sitouve al mâjhon; ele lezî dnéve des ptits bibrons et tot ça. Et ele les a schapé. Ele les a elvé disca 60 kilos. Mins vraymint, ene feme k' inméve tot ça, hin. Ele si rlevève del nute.

Abén dj' avans veyou totes sôres di cas come ça, hin.

Les ptits goret

- Et pu i faleut côper les dintins.

- Abén ây ! Faleut côper les dintins cwand il estént la. A fwait k' i sôrtixhént, hin, on les meteut dins ene banse, et cwand c' esteut fwait, ebén on les rpurdeut, on lzî côpéve les dintins et pu on les meteut à pès, mafwè, hin. Et pu, ça aléve. S' on n' côpéve nén les dintins, ebén, i piként les tetes del troye; ele si rlevève; ele riskéve di les spotchî.

- Ele ni les nourixheut nén s' on n' fijheut nén ça.

Et come adon, on n' conoxheut nén les caisses à coshlaedje. On aveut on stâve; on fijheut ene lodje; et po n' nén k' li troye si côutche conte li meur, et risker d' è spotchî onk, ebén on clawéve ene tringue - on

rondin d' bwès - a cwénze cintimètes di tere. Come ça, ele si côutchive e mitan, et les ptits k' estént avâr la, ebén, i s' schâyént [s'écartaient]. Et pu i rivnént.

Et il avént leu tete, hin, tchaeconk, hin. Fât nén croere k' i nd alént d' ene a l' ôte, hin. Alôrse, cwand gn aveut dtrop, come li cene k' end a fwait dijh-ût, on nd a wârdé saze. Ele n' aveut k' doze tetes u cartoize - dji n' è sai rén, mi. On a fwait deus lots, hin; on-z è meteut teter shijh, set d' on costé, et pu l' côp d' après, c' esteut les ôtes, hin.

On tchipotéve toltins come ça. Mins à cminçmint, adon, on aveut todi Bén l' tins. Do moumint k' ça payive on pô, c' esteut tot, cwè.

Vindaedje

- Et pu on les vindeut a ké pwès, dedja, ki l' marchand les vneut cweri ?

- Ebén, a dijh-ût vint kilos, la. Et mi, dj' els aléve cobén vinde dins les viyaedjes insi, la. Dj' aveu ene viye Deus-tchvâs; on meteut l' niyêye di coshets padrî, et pu on aléve fé l' toû, la.

Nourixhaedje

- Et po nourri les troyes, et tot ça ?

- Abén, c' esteut l' minimom, hin; ene betrâle, et des trukes et tot ça. Et do oidje, mafwè. Et on ptit pô d' farene di comiece.

Come les ptits coshets, po ndaler pus vite, cwand il estént tot ptits, on lzî fijheut do laecea rconstituwé - do pigmel k' on djheut ça - et cwand il estént pus gros, des ôtes farenes.

Alfred Wanlin (et Julie Leboutte), scoles pa les scolîs, Bive, li 30 d' octôbe 2018.

Beldjike / ecolodjeye / veyâvté do walon

Nos esténs 75.000 a rclamer pol climat

Avou, motoit pol prumî côp e-n on s'wait rotaedje, ene banire e walon ! C' esteut vosse sierviteur ki l' ayeut scrît et l' poirter po fé hô't [mettre à l'honneur] avou nosse lingaedje.

Li dimegne 2 d' decimbe, les djins d' Mont-Sint-Wubert, come des cis di totes les coines del Waloneye, del Flande et d' Brussele s' ont dné radjoû po-z aler roter conte li reschandixhaedje del Daegne [réchauffement climatique]

Riclamer l' climat...

...c' est « *Claim the Climate* », sins ddja di ptit « po ». C' esteut eto l' dimande di totes ces djins la, k' atacnut a nd awè leu sô des politikîs. Mins ossu di toplin des citweyins ordinaires k' ont ptchî d' mete leu tiesse e sâvlon et continuer a fé come s' i n' si pasreut rén so nosse planete. Sortot n' rén candjî a ses abitudes. Leyî les rujhes a nos efants et ptits-efants...

Tréns bôgyîs

Il est onze eures et dmei. Après on radjoû pol covwetu-raedje dins l' cinte do viyaedje, nos ns ritrovans dedja des cints so les cais del sitâcion d' Ocgni. Mins l' SNCB n' a preveyou, po tot l' pays, ki cénk tréns di dpus k' on dimegne ordinaire. Et come les djins vegnut eto d' Djiblou, di Nameur et co d' pus lon, vo nos la-st a dveur leyî passer deus convwès rimplis come des wagons à bisteu, divant d' trover ene plaèce dins on trén-berwete (omnibusse), lu-minme dedja plin a stritche dispo li prumire aresse.

I gn a télmint des djins ki les efants sont-st astalés à dzeu des sidjes so les poite-ba-gaedjes.

Brâmint des djins n' âront d' ôte tchuze ki d' prinde leu-z oto po rdjonde Brussele. Des ôtes li front avou l' velo.

Les adjinçneus avént mådjiné 25.000 djins. End aveut 40.000 ki s' avént rashî sol waibe del mâtche. Mins c' est èn enaiwaedje, ene vraie flouxhe, ki tchait sol sitâcion di Brussele Nôr : 75.000. Djamây ostant d' djins n' avént roté pol planete dins nosse pays.

Po nos efants

L' airance est boune : brâmint des familles sont la avou des efants, des tropes di djins d' ene minme comene, des scoutes, des soces nén loyeyes a on govienmint, kékes politikîs, foiravant des cis d' l' opôzucion, des or-kesses, des djins diguijhîs a blancs oûsses, tiques et pe-xhons, Mins copurade des ptitès djins come vos et mi.

Il ont vnou zels brâmint di leu prôpe idêye. Si ont i fabriké des paneas avou des bokets d' bwès, des banires avou des linçoûs, des pancwâtes di cwârton rabridlés avou des coidletes et totes sôres d' agayons. Avou scrît dsu : « Asteure ! », « Cwand c' est fondou, c' est fotou ! », « Gn a pont d' planete B », « Dimwin tertos maréns ? », et vos nd âroz.

Mouwant !

Arivés sol rowe del Lwè, nos avans ene vuwe mouwante : sol lådje boulevard, tos les djoûs rimpli d' otos, ci n' est k' sirès djins.

Des gripeus ont monté so les posteas et disrôler des banires d' on costé a l' ôte. À lon : les bastimint uropeyins eyet l' Cénchwantnaire come sâme.

C' est contins d' awè stî prezints dins ç' djoûrnêye istorike la ki nos rintrans aviè les shijh eures al nute dins on trén coplin a veler. Mins nos rvénrans et nos serans co nozôtes pus ca i ns shonne ki nos moenneus n' ont nén co comprins.

Li londmwin, nosse Minisse di l' Evironmint si paye èn aler-et-rvini d' ene djournêye al COP24 dins ene avion por leye tote seule - ça fwait ostant d' CO2 k' ene oto ki rôltreut 110.000km - djuste po prinde ene foto d' leye.

Adon-pwis, el Beldjike vôte conte deus propôzucions uropeyennes po-z aler pus lon dins les obdjectifs di baxhaedje des resserants gâz. Portant nos estans ene minute divant meynute.

Pôves nozôtes et les tchéns d' tcherete !

Mins nos rvénrans, di dj'.

Jean Cayron, li 5 di decimbe 2018

Novele sitroete plake e walon

Mimile : li cwate (4)

Taiss k' oyi ! Les cenes di dvant s' lomént « Ké veye k' on vike (Kévikonvike) » (2002)
« Nén ene âme (Né ène âme) » (2011) « Sori pol tchet (Soris pou l' tchat) » (2014).
Mins cisse-ciale, c' est djusse « li 4 ».

Motoit bèn k' ça âreut yeu stî l' tite del tchanson po s' soçone viye djonne feye, Ode à la vierge honnie (loukîz l' Rantoele 87 p. 5 & 16).

Et avou ene coviete pus agritchante.

Prumî pordjet d' coviete (moes d' djulete 2018)

Mins va-z è vey si nosse pitite djin poliçrece n' a nèn dné ene boune dringuele à micro-aspalaedje, po k' on rcandje li tite et l' imådje del plake. Nolu n' vos è dirè rén. C' est l' siset do fabrica.

Micro-aspalaedje ?

Oyi, c' est on noûmot ahivé djustumint cwand l' tchanteu nos dmanda e-n èn emile : « Kimint dire crowdfunding e walon ? ».

Li definixha inglès vout dire « ecwârlaedje pa brâmint des djins ki metnut leus liârs dins ene cagnote, sovint pal voye d' internete ».

Gn a yeu sacwants atâvlas [propositions], di deus djins : ecwârlaedje daegntoelike; micro-aspalaedje; sociofinançmint; socio-ecwârlaedje; ecwârlaedje-eshonne, portchesse, kentêye-cwârs, cwirt-manoye.

Come « micro-aspalaedje »

aveut stî dné deus côps, c' est lu k' a passé come mwaisse intrêye sol Wikipedia walon.

Tot rwaitant li ratournaedje diné dins des ôtes langues, on s' abaitit ki nosse trova « micro-aspalaedje » ricopeye a pô près li tcherpinte di l' espagnol micromecenazgo u l' catalan micromecenatge. Les grands tuzeus tuzèt parey.

Houte di çoula, « aspalaedje » est ddja foirt siervou, dispu les anêyes 2000, po ratourner l' inglès sponsoring u l' francès mécénat.

Rivnans drî rinne...

... à dfwait del plake leye-minme.

Coviete definitive (moes d' nôvimbe 2018)

Gn a dijh tchansons e walon, di troes scrijheus. Aprume Philippe Antoine, li câzaedjisse [parolier] atitré da Mimile k' endè sene 5. Mimile lumenme a scrît les paroles di 3 ârgudines. Pu gn a on bea tecse da Gérard Baudrez - li Bon Diu si âme -, li scrijheu d' Wegniye [Oignies-en-Thiérache] del fén do 20inme sieke. C' est « el racoulot », on tinme k' aveut ddja stî espweté dins onk des prumîs boket da

Mimile, « L' arsouye ».

Et vos riyoz do pitit marlou.

T' aveus crexhou boun an mâl an, on djonne di tchet d' après l' Sint-Djan, l' arsouye.

Li dierin powete metou el muzike, c' est Djâke Desmet, ki scrît e « rfondant namurwès ». Ça mostere co bèn ki l' tchanson walone si pout tchanter a Xhoutsiploû avou on parolî di Foufniye-les-Berdouyes.

André Gauditiaubois aveut ddja afroyî cisse voye la, fijhant des tecses po des tchanteus do payis d' Tchâlerwè, mins eto do payis d' Lidje (Målîmprêye, Miriam Crismer, Luttig Transopera).

Come di djusse, c'est mwaisdimint [principalement] des muzikes dâ tchanteu lumenme (8 tchansons). Mins on a eto on redjârbaedje da Georges Brassens (Putain de toi) et onk da Pascal Obispo : « Mais je garderai La liberté de penser ».

Li tecse des deus redjârbaedjes [adaptations] sont dâ Flipe Antienne, ki n' est nèn schlintchire [est sans complexe] po s' houwer evoye di l' oridjinâ, et nos toirtchî on scrijhaedje vormint walon (çou ki n' est nèn ene mwaisse cwâlitè di brâmint des ratourneus d' tecses do francès).

Pôreut vali k' on tipe evoye les fayés grands boss di l' RTBF k' espaitchnut l' evoyaedje di tchansons e walon dins les émissions di nosse tévé-radio nâcionâle. Dire ki ces djins la sont payîs avou les cwârs des taeyes [taxes] des Walons, et ls espaitchî d' ôre leu prôpe langue. Ça nos rmetreut do boure dins nos spinasses.

Lucyin Mahin, li 13 di decimbe 2018

Fiesse âs lingaedjes walons 2018

Co on nouvea djeu do CHADWE

Il a stî prezinté c' djoû la pàs scoleus tchâlerwetis et a yeu do succès, poy ki deus bâsheles di Rantoeles l' ont vitmint atchté.

C' est come Cristofe avou l' où : c' est tot simple, mins il î faleut sondjî.

Fé ses comissions e walon

Vos avoz ene cwâte ki rprezinte vosse cabas âs comissions. Gn a la shijh cazes avou des placantès bindletes, la k' vos alez mete les comissions a-z atchter e botike.

Come di djusse, tchaeke djouweu a on sfwait tâvlea [tableau identique]. End a Bén shijh dins l' djeu. On pout don djouwer a deus, troes, disca 6 djouweus.

mwaïsse sicrijaedje est e walon d' après Tchâlerwè, ci se-reut clapant k' onk des djouweus mwaïstrixhaxhe li prononçaedje (et pâr li sinonimeye) come après di s' payis. Insi, les ôtes djouweus âront dins l' oraye ene sacwè k' elzî serè pus âjheye a-z aprinde et rdire, et ritni.

Loukîz sol prumire imådje ene lisse di comissions mitan rimpleye (l° 1) et ene dedja tote fwaite (l° 2). C' est pas-ki les djouweus n' ont nén pexhî onk après l' ôte, mins prins a grossès pougneyes dins l' boesse âs comissions.

(l° 5, im. 1); asteure, elle ont stî dismucheyes (l° 3, im. 2).

Â pus abeye

Li tcherete

Oyida ! C' est dins on grand botike - u do moens ene superete - ki nos djouweus vont fé leus coûsses. Come d' efet, il ont tchaeconk ene deujhinme cwâte ki rprezinte ene tcherete

di grand bazâr (l° 3 so l' imådje 1). Leye eto avou shijh cazes et des agritchantès ahesses.

Cwand tertos ont leu djivêye [liste] di comissions Bén agritcheye (sol cwâte et dins s' tiesse), li mwaïsse djouweu(se) va rtourner les imâdjetes ki mostrèt l' dessén des marchandijhes, mins sins scrijhaedje, don, zeles. Divant çoula, elle estént co catcheyes

Adon, c' est l' pus subtil, et l' pus sùti [rapide & intelligent] ki va, d' on côp d' ouy, trover les sacwès k' il a dandjî po rimpli s' cadî. Et c' est lu-leye k' ârè l' plouma [sera déclaré vainqueur]. Après, li deujhinme, troejhinme, evnd., come e Toû d' France a velo.

Come di djusse, l' efant k' a ddja djouwé s' a adû [exercé] a ricnoxhe les imâdjes respondant a tchaeke prodût. Si les vizrè-t i pus rade ki ls ôtes djouweus.

Adon, ci n' serè nén merveye si èn efant arotiné â djeu vént bate des grandès djins, pus lourds et pus londjâds. Çou ki dinrè ene mo plaijhante sitouwâcion [s. très ludique] la k' les efants vont vinki les grands.

Lucyin Mahin, li 14 di decimbe 2018.

Al pexhe

Dins l' boesse âs comissions (l° 4, imådje 1), vos alez pexhî vos shijh sacwès a rapoirter a vosse mame (u a vosse pa, u vosse feme u vost ome - nos fât esse politicmint comifât [politiquement correct]).

Bén seur, li no des comissions est scrît e walon. Dji conseye d' endè pexhî onk tchaeke a s' toû, et d' lére tot hôt çou k' gn a marké dsu. Come li

Vos avoz dit « rfondou » ?

Come Djan Cayron - k' a djouwé avou ci-ci come avou l' Walocwiz - l' avez ddja atâvlé [suggéré] dins l' Rantoele 83, ces djeus la dvrént poleur esse sipârdous totavâ l' Walonreye, po divni payants [rentables]. Po çoula, gn a ni crike ni crake, i fât on mwaïsse sicrijaedje dizeutrin [orthographe supra-dialectale], avou des foyes po l' radaptâcion a tchaeke coine do payis.

Fiesse âs lingaedjes walons 2019

Ascoyeye a Lidje pol prumî côp

Dandjreus ki l' Muzé do Vicaedje des Walons [Musée de la Vie wallonne] metrè les cosséns so les xhames [les petits plats dans les grands] po nos fé viker on clapant grand raploû li 18 di may 2018.

Cou k' i gn a ddja sol calpén nos fwait blefer a l' avance.

Ronde tâve di linwincieus

Ci serè l' semdi do matén. Gn ârè des djins capâbes ki nos vénront dvizer des rujhes et des avanceyes dins des ôtes pitits lingaedjes. Des cis come nozôtes (picârd, corsike, occitan), mins eto des foirt diferins come li basse [basque], et pâr li flamind.

Noûmots

Do novea ponou, la eto. Paski l' mwaisse adjinçneu divént Romin Bierdjî, li djonne prezinteu do Walonou (loukîz p. 3).

Et poy k' on dit ki l' walon ni sait câzer di cayets absitroets

[abstraits] et, avou ça k' i n' a waire d' adjectifs, li tinme di çt anêye ci, ci serè les cwâlité, les sintimints et les adjectifs absitroets.

Les rzultats seront clamés li 18 di may à cmince di l' après-nonne.

Tchantchomaton

Nos n' avans nén co djâzé, dins nosse gazete, di ciste ocupâcion la k' a stî edvintêye pa Claire di Vervî, li tchîfresse del soce « Badjave » ki fabrike des ptits batches [badje] avou des mots walons dsu.

C' est ene pitite cabene k' on s' fwait saetchî s' portrait tinant ene plake di bwès avou on spot walon.

Li djeu esteut ddja a Nameur e 2018; i rserè a Lidje e 2019.

Pus si long

E 2018, li prezintaedje des pordjets di tos les cis k' avént dmandé po câzer aveut prins deus grossès eures. Trop long, avéns dju dit à raploû d' disbrifigne. Ciste anêye, gn ârè pus k' cénk pordjet subzidyîs ki seront mostrés el grande sâle. Les ôtes pôront esse acsegnîs pal voye di paneas scolincieus [posters pédagogiques].

Come di djusse, « Li Rantoele » serè la so si stande. Nos sayrans di fé eto ene grande foye po mî espliker nos sâmes [but] et nos piceures po fé.

On n' est nén a l' après d' ene coye

Dins l' Rantoele 87, gn aveut ene fâve la k' ene djonne feye, ki câzéve e francès dins l' mwaisse tecse dal Blawete, dijheut l' mot « testicule ».

Li djâzaedje del djonne feye aveut stî rmetou e walon, et l' mot po replacî « testicule » esteut « tiesticure », on noûmot d' calcaedje dedja parexhou dins l' pârteye francès-walon do ptit motî d' potche Yoran Embanner.

Christian Thirion : C'è-st-ine crapôde qui n' sét nin l' walon qui s' ritrouve avou 2 vîs Walons è bus'. C'èst mètou è walon avou on mot qui dji n'a mây oyou è walon (tiesticure). On bin léd mot qui n'est nin walon... et qu'èst siné "L' Blawète". Dji n' so nin d'acwérd.

Li Rantoele : Po "tiesticure", c' est l' francès "testicule" ri-prins a môde walone avou "ties-" po "test-" et l' coron come "pillule" divnou "pilure".

Li filozofeye des scrijhaedjes del Rantoele (et d' Wikipedia

walon), c' est k' on fwait les cwanses ki l' walon est on lingaedje ki tertos djâzèt. Si dji fwai câzer l' feye e francès u e-n inglès, ça supôze k' on est dins on monde la k' les walon-câzants **divèt** ossu saveur li francès. Ci n' est nén come ça dins l' monde francès-câzant u inglès-câzant (on n' atôtche nén des djins dins èn ôte lingaedje). Dji sai Bén ki c' est mâlâjhey po des crakes, pask' end a toplin k' essinnèt [mettent en scène] des walon-câzants ene miète boubiets avou des francès-câzants foirt sûtis. Saye di n' nén prinde des crakes rashiowes so on "djeu d' sinne" la k' i gn a onk ki djâze francès.

Christian Thirion : Po l'crapôde qui djâze è francès, c'èst paski l' walon n'èst nin eune langue "nationale" come li francès. Adon, li sinne bilingue, c'èst djusse çou qui pout ariver a 99/100. (Mins dji prind note, qu'on n' pout pus mahî lès deus lingadjes dins les crakes).

Po l' mot "tiesticûre", dji n' vou mây pus vèyî ç' mot la ! Ci n'èst nin "walon"...c'è-st-on mot "invarianté". Et eune langue ni s' pout invanter ! Li walon n'èst nin eune langue "syintifike", c'èst l' langue dè peûpe !

Reptilien (so Berdelaedje) : Comint ça "eune langue ni s' pout invanter" ? Portant, l' ido et l' esperanto sont Bén des lingaedjes edvintés... et djâzès pa des vraiyes djins. Et po les mots, c' est l' minme, tos les noûmots francès come "courriel", et minme des pus vîs come "avion", ont stî edvintés. Et co ureus ki gn a des noûmots, oudon-bén on n' pôreut nén discrîre el monde d' âdjourdu, mins fok li ci d' ayir.

Mins pol cawete "-ure" vinant do latén "-culus", c' est on pô drole. Gn a-t i des ôtes mots walons ki "pilûre" avou cisse cawete la ?

shûte so Berdelaedje (adresse p. 23)

Les crakes dal Blawete et da l' Andri d' Tîne

Ratinde li bon moumint

Ogusse ki va so ses nonante anêyes et Simone ki vént d' end aveur ûtante-nouv ont stou trover leu notâre po lyi dire k' i s' volèt dismaryî et k' i lyi faleut s' dispaichî pask' endè polèt pus d' viker essonle.

Li notâre est tot ewaeré cwand il ôt çoula et lzî dmande pocwè k' il ont rawârdé télmint lontins po s' fé cwite onk di l' ôte et si c' esteut tofer margaye inte di zels.

Adon Ogusse lyi respond k' c' est po n' nén dispaire âs efants et lzès troubler.

« On-z a rawârdé k' i soeyexhe moirts, paret, mossieu l' notâre » dit-st ele Simone.

Papegây di bordea

Monsieu l' notâre, c' est èn ome foirt comifât, et s' feme et ses troes bâsheles moennèt grand trén et n' riloukèt a rén po lyi fé plaijhi.

Ça fwêt, po fiesti ses anêyes, elle ont stou al botike Humblet, a Lidje po-z atchter on bea peroket mâye avou ene grande cawe et tot plin d' plomes di totes les coleurs.

Et l' vindeu, ki saveut bén ki l' Coco aveut stu aclevé dvins on bordea [*bordé, bordel*], a Bén ricmandé d' mete ene noere clicote so l' gayole po l' fé dmani coe so l' tins do voyaedje.

Ene feye el mâjhone, on mete li gayole avou l' peroket e l' intrêye et on bodje li clicote.

Et vola l' peroket ki voet l' mame et ki brait: « Aha ! On-z a candjî l' patrone. »

Et come les bashesles vinèt taper on côp d' ouy sor lu : « Aha ! Et on-z a candjî les pailletes [*serveuse*] avou. »

Mins cwand c' est k' i voet ariver l' notâre ki rinterè djustumint di si ovraedje :

« Aha ! Cwand minme, c' est co todi les minmès pratikes ! » [*clients*]

1. Les fâves eplaideyes cial ni sont nén todi politicmint comifât, ni foirt oniesses. Mins tot catchant les dominnes k' on è cåze cial, on meskeut [*se prive de*] on motlî k' on n' sieve waire dins les ôtes sicrijhadjes, et k' on n' aprind seur nén d' ses parints.

Cope di brâvès djins

C' est deus viyès djins dal campagne ki vont bétoit fiesti leus 50 ans d' mariaedje.

- Mareye, dit-st i Fernand, est çki vos vos sovnoz co cwand on-z a cougnî e ptit pré padrî l' mâjhone, et ki vos vos avîz astipé [*adossée*] al bârire ?

Fâve di 1962¹

Houbert fwait ene pitite pormoennåde cwand c' est ki tome so s' vî camaeråde Djôzef ki n' a mây pus veyou dispoys Bén des anêyes.

I s' rabressèt ! « Mins di m' on pô, Djôzef, dit-st i Houbert, ki t' a-t i arivé dispoys si lontins ? »

- Dj' a stou ovrer e Congo, valet. Bierdjî e l' Ârdene, ci n' esteut pus possible.

- E Congo ! Et kéne sôre d' ovraedje fijheuss la, don, twè ?

- Dj' esteu côpeu, dji tchâtréve les negues po l' harem di m' mwaisse !

La on drole di mestî ! Et cmint fwait on çoula ?

- O ! c' est foirt âjhey, Houbert. On fwait mete li negue les djambes à lådje avou les coyons ki pindèt, on prind deus brikes et, tchak ! on lzî sprâtche d' on seu côp.

- Way, valet ! Ça doet fé do mâ, çoula !

- A, mins, i n' fât nén leyî tes doets dvins, paret !

Dji n' djowe pus, na !

Hinri ki va so ses 20 ans n' est nén foirt sûtî. Et come i s' aveut stou pormoenner dvins les waides so li dzeu del Citadele, vo n' la-t i nén k' i tome so l' grande Simone, ene feme k' est tofêr a cweri après èn ome.

Et leye, tote binâjhe, ele lyi prind s' bresse, et vo lzès la a cabasse so ene pitite voye ki moenne tot droet dvins on boscaedje la wice k' i s' vont schâyî [*s'écarter*].

Ene feye k' i s' ont couîchî padrî on ptit bouxhon, elle atake a l' tchoufter, et a lyi fé des mamours, a l' dismoussî on pô, a l' fé tingler.

Ele li mete padrî leye, et come i n' comprend nén, ele lyi dit « Avance ! Rescoule ! Avance, Rescoule ! »

Et lu, après on moumint : « Awè mins, Simone, si ti n' sais nén çou k' ti vous, dji n' djowe pus, adon ! »

Christian Thirion, li 26 di nôvimbe 2018

- Obén, djel vou Bén croere. Et po nos 50 ans d' mariaedje, la, ça m' freut plaijhi do rataker on côp !

Et il î rvont.

- Nodihu, Mareye, dit-st i Fernand, vos rmouwez co pus foirt k' il a stî l' tins !

- Bén, dji voe Bén çou k' vos djhoz, endon, Fernand. Mins di ç' tins la, ebén, so l' bârire, i n' aveut nén do corant !

André Mottet, li 18 di may 2018

« Noss' lingadje » 200 pådjes di franc rire (15 €)
Racsegnes : andremottet47@gmail.com

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcåzedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes: Claudine Voz claudinevoz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcåzeus d' walon moennêye pa Jean-Marie Otjacques. Li dierin vénrdi do moes di 2 eures a 4 eures di l' après-nonne al mâjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes: Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse: 061 413 391 et 0498 172 467

Cactaedjes di Måmndiy

Po 2019 : les londis 14 et 28 di djanvî, 11 et 25 di fevrî, 18 di mâss, 11, 15 et 29 d' avri, 13 et 27 di may, a ût eures al nute.

Racsegnes : info@rcw.be

Tåvlêye di walon d' Rotchfoirt

Les deujhinme et cwatrinme mierkidis do moes. Sâle del pârotche (rowe di Bhogne, 45, sol costé d' l' egljhe). Dimandez cwè a Ziré Malet : d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe (Tchournè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mårdis do moes Racsegnes: Jean-François Culot : nwaregodu@skynet.be

Cåzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes, inte 2 et 4 eures e tchestea d' Gouvi. Racsegnes: Christian Thirion (0474 943 413; epo-na53@hotmail.com).

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus còps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mårdis, di 20 a 22 eures, à locâ d' Electrabel. Racsegnes: 080 862 679.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes: Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 655 520; pette-louyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 634 961.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mårdis, ene samwinne so deus. On cåze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.biname@euphony-net.be

Sicoles di walon

Univiersité des 3 còps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 còps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do prétins 2019

cénk ashyinnes : les mårdis 5, 12, 19 et 25 di mâss et 2 d' avri 2019 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be u Madi d' Orcîmont 061 511 165.

Li scole pa les scolis si frè li londmwin do djoû k' on fwait poirter l' moes d' avri.

2019 : Fiesse à lingaedjes walons

Li grand raploû del fén del fiesse serè li 18 di may a Lidje, à **Muzé do Vicaedje des Walons**. Do matén, gn àrè on rapoûlaedje so les formagnîs lingaedjes [*langues minorées*] avou des djins d' ådfoû (waitîz p. 21).

Tins di cisse samwinne la, li **mierkidi 15** a 3 eures di l' après-nonne, al biblioteke di Sint-Houbert, sitrimaedje del dierinne ramexhnêye di noveles da Lucyin Mahin, « **Moudes a rvinde** », sortitrêye e francès « *Meurtres à gogo* », on live do Muzé do Pårlaedje e l' Àrdene, enimådji pa José Schoovaerts. Les efants des scoles do Bork animront ene après-nonne la k' gn àrè des novelès tchansons e walon (Kids United) et motoit do teyâte. Racsegnes : Emilie Lecuivre 0498 172 467

Sol Daegntoele walon-cåzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-cåzante.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 12.796 årtikes (å 11 di decimbe 2018); <http://wa.wikipedia.org>

Wiccionaire & DTW

Sol Wiccionaire, <http://wa.wiktionary.org>, n' ayeut 20.545 årtikes å 11 di decimbe 2018. On boute co todi foirt à rassonraedje des årtikes dedja la, avou les noveas modeles da Julien Casters et Pablo Sarachaga.

Sol DTW, å 4 di setimbe 2018, gn av 30.341 intrêyes : <http://cha-nae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programes éndjorlikes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Toplin des bates di dvize so li rfondaedje. Responses às dmandes di mots et fjaedje di noûmots.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vai-ci e rfondou.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon: <https://www.facebook.com> pu cwèri après : Jean Goffart, Pays conduze, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Muzé do Pårlaedje e l' Àrdene

<http://www.museedela-parole.be/>

Waibe des rruwes walones

<http://www.revues.be/>

Waibe des pårlers d' France

avou 14 ponts walons, on picård et on gàmès (i fât eclitchî li caze Be/CH/Je tot ådzo del mape).

<https://atlas.limsi.fr>

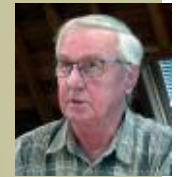
Rantoele 88 moite sàjhon 2018-2019

- Bate di dvizes so Walonou (Lucien Mahin) p. 3
- Lumumba et mi (I) (Christiane Blanjean) p. 4
- Les Roumins et l' roumin (Georges Staelens-Sfasié) p. 5-7
- Fot-Bel-gate (Jean Goffart) p. 6
- Voyaedje a Djernizè (Christophe Vlaeminck) p. 7
- Pesse des pourceas d' Afrike (copineus d' Libin) p. 8

Belès-letes

- * Li catchete (III) (Jacques Desmet) p. 9-10 & 15
- * Mi tchôcmwâr (Désiré Malet) p. 15
- * Adam et Eve (Gérard Avril) p. 16
- * Decimbe (ratourné pa André Mottet) p. 16

- Li Walonreye di l' ivier p. 11 & 14
- Fâves-fotos da Jean Goffart & Christian Thirion p. 12-13

- Aclever des pourceas dintins (Alfred Wanlin) p. 17
- Roter conte li reschandixhaedje (Jean Cayron) p. 18
- Li « 4 » po Mimile p. 19
- Fé ses coûsses et djouwer walon p. 20
- Fiesse às lingaedjes walons 2019 p. 21
- Laide coye pol Blawete p. 21

- Do nén piké des viers (Christian Thirion & André Mottet) p. 22

